

Keletről Nyugatra Európa közepén

Előszó

A kül- és kisebbségpolitikai rendszerváltozásnak, Magyarország geostratégiai helyzete gyökeres megváltozásának a rendszerváltó Magyarország és a magyar nemzet önazonosságának sajátos tükrét, lenyomatát tartja kézben az olvasó. Egy baloldali szellemi műhelynek, az MSZP Közép- és Kelet-európai Tagozatának, mai néven Nemzetpolitikai Tagozatának (2002-től) dokumentumait, állásfoglalásait, vitáit válogattuk ebbe a kötetbe. Ha jelzésszerűen is, a történeti hűség és a szellemi gondolkodás irányának érzékeltetésére – bekerült a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Tagozat, mint „ikertagozat” által készített több dokumentum is, amelynek vezetője közel egy évtizeden át Jakab Róbertné országgyűlési képviselő asszony volt. A Közép- és Kelet-európai (Nemzetpolitikai) Tagozat vitáin a magyar szellemi élet legkiválóbb személyiségei vettek részt, baloldali, liberális, polgári jobboldali politikai szakértők, személyiségek, független értelmiségiek, határon túli és hazai kisebbségi vezetők. A tagozati vitákat, konferenciákat a kül-, kisebbség- és nemzetpolitika baloldali formálásának, alakulásának igényén túl egy átfogó stratégiai gondolkodás, egy nemzeti konszenzus kialakulására egy magyar optimumra való törekvés is jellemezte. Ez a kettősség hatja át a kötet egészét: a baloldali szocialista- szociáldemokrata szellemiségű kül- kisebbség- és nemzetpolitika definiálása, körvonalazása, s ezzel egyidejűleg a politikák természetéből eredően a pártközi egyvetértésre, és széles társadalmi konszenzusa való törekvés. Hiszen mind a három politika csak nemzeti konszenzus esetén lehet nemzetközileg igazán hatékony. Ez a kettősség szüli a kötet vitáinak belső feszültségét, időnkénti ambivalenciáit: lehet-e egy szemléletbeli, politikai elkötelezettség talaján a nemzet egészére vonatkoztatva érvényes és hiteles tételeket, ajánlásokat, koncepciókat megfogalmazni?

Ez minden pártos elemzés, politikai programkészítés- és megvalósítás belső ellentmondása. Ez a kötet lényegében nem pártpolitikai dokumentumok gyűjteménye. Ez a válogatás és a tagozat működése szinte egészében átfogja a rendszerváltozás során 1990-ben visszanyert nemzeti szuverenitás 2004-ig tartó korszakát, vagyis az Európai Unió csatlakozással a visszanyert nemzeti szuverenitás önkéntes korlátozásig tartó időszakot. A magyar külpolitikának az ezt megelőző, némi megszakításokkal fél évezredig tartó, korszaka 1526-tól kezdődik és 1989–90-ben zárul le. Ezt az egyértelműen definiálható korszakot a külső hatalmaktól való függőség, nyílt alávetettség, szuverenitás-hiány, vagy kvázi-szuvere-

Keletről Nyugatra Európa közepén

nitás jellemzi. A némi megszakítottság jelenti 1848–49-et, az Osztrák–Magyar Monarchiában Magyarország aszimmetrikus „társdöntéshozói” szerepét, birodalmi függőségben; illetve a két világháború közötti nemzeti önállóságot, a trianoni kényszerpálya által determináltan, igen beszűkített mozgástérrel. Ennek fényében izgalmasak a Magyarország geostratégiai helykereséséről, a lehetséges és a kívánatos külpolitikai irányokról, útkeresésekről szóló eszmecserek, így Lengyel László *Ezredforduló* című tanulmányának tagozati vitája. Különösen izgalmas újraolvasni 13 év távlatából, miként gondolkodtunk 1993-ban Magyarország, Közép- és Kelet-Európa perspektíváiról: mi bizonyult helytálló megállapításnak, miként alakult másképp Európa e két régiójának története, vagy az európai integráció folyamata.

A kötet főcíme jelzi azt a geostratégiai helykeresést, amely törvényszerűen következett be a rendszerváltozással, a külpolitikai orientációváltással. Ahogyan Magyarország kiteljesítette az 1985–90 között elkezdett nemzetközi irányváltást, s a külpolitikai rendszerváltást a kilencvenes években intézményesítette az Európa Tanácsba, a NATO-ba, és az Európai Unióba történő belépéssel. Magyarország Keletről Nyugatra fordult, ugyanakkor a térképen ott maradt, ahol volt, Európa közepén. A szellemi műhely egész tevékenységében a közép-európaiság eszméjét hirdette, még ha ennek az időszaknak a fő törekvése a térség országai részéről mindenhol az Európai Unióhoz való minél gyorsabb csatlakozás volt, és nem a regionális szerveződés. Bizony nem volt ez a magyarországi politika fő árama sem, bár sajátos helyzetünknel fogva még leginkább Magyarország volt a Visegrádi együttműködésnek és más regionális szerveződéseknek (Alpok–Adria, CEFTA és mások) mozgatója. A legélesebb cezúra a volt Szovjetunió utódállamaihoz, főként az Oroszországhoz való viszonyt jellemezte. E tagozat a megszüntetve megőrzés jegyében mindenkor szorgalmazta az Oroszországhoz és más volt szovjet tagköztársaságokhoz fűződő viszony új alapokon történő újraépítését, különös tekintettel, de nem leszűkítően a volt keleti piacok egy – még visszazerezhető részének – a visszaszerzését. Emblematikus megjelenítése a közép- és a kelet-európai kapcsolatrendszer és szellemiség fontosságának, hogy a rendszerváltást követően egyedül a magyar szocialisták műhelyében született meg átfogó közép- és kelet-európai program. Erre azóta sem volt precedens a rendszerváltó Magyarország politikatörténetében. Ez az állásfoglalás képezte a szellemi alapját az „Új Európáért! Közép- és Kelet-Európa stabilitásának nemzetközi feltételei” címmel megrendezett nemzetközi konferenciának, az MSZP szervezésében Horn Gyula és Tabajdi Csaba vitaindító téziseivel 1992-ben. A szellemi műhely folyamatosan elemezte Közép- és Kelet-Európa országainak, Romániának, a volt Jugoszlávia utódállamaiinak, Ukrajnának, Oroszországnak belső fejlődését, bizonyos esetekben a rendszerváltását, a külpolitikai viszonyrendszerének alakulását. Ebből a II. fejezet ad válogatást, terjedelmi okokból közlőrl sem teljeset. Érthető módon a két régió, Közép- és Kelet-Európa politikai térképéről e szellemi műhely főként a baloldali pártokat, szocialista- szociáldemokrata értékrendeket vette górcső alá, amelyet a IV. fejezet mutat be.

A Közép- és Kelet-európai Tagozat (Nemzetpolitikai Tagozat) tevékenységének másik alapvető területe a nemzeti és etnikai kisebbségek kérdése volt, összeurópai aspektusból, regionális szempontból, a határon túli magyarok és a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek szemszögéből egyaránt. Már a szellemi műhely indító dokumentuma, a közép- és kelet-európai átfogó program ajánlata értelemszerűen kiemelten kezeli a nemzeti kisebbségek védelmének elvi és gyakorlati szempontjait, mint a két régió belső és külső stabilitásának, biztonságának, kohéziójának és demokratizmusának kulcskérdését. 1991-ben az akkori Európában még nem volt működő kisebbségvédelmi rendszer. Ennek sürgető voltát tükrözte, hogy a közép- és kelet-európai program mellékletében szerepel a Kisebbségi Jogok Európai Egyezményének tervezete, Szalayné Dr. Sándor Erzsébet pártonkívüli jogász szakértő munkája. Külön tanulmányt igényel, hogy mi valósult meg a program és az egyezménytervezet elképzeléseiből, javaslataiból, az elmúlt másfél évtizedben: ezt részben megteszi a kötet szerkesztőjének 2001-es tanulmánya, amelyben megvonta a kisebbségi rendszerváltozás mérlegét. (ld. a VI. fejezetben). Különösen tanulságos újraolvasni a Vajdasági Magyar Demokratikus Közösségének autonómia-tervezetéről 1993-ban, és a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek, „*A nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről*” szóló törvénytervezetéről rendezett vitákat. Ha a konkrét tervezetek ma már nem is időszerűek akkori formájukban és valamennyi részletükben, de a felvetett problémák többsége, az autonómia biztosításának jogos kisebbségi igénye változatlanul érvényes és aktuális a szomszédos államok döntő többségében. A sok vitát kiváltó státusz-, azaz kedvezménytörvény tervezetéről a Közép- és Kelet-európai Tagozat 5–6 alkalommal is folytatott vitát. A kötetben lévő tanácskozás tükrözte a magyar szocialisták azon belső vívódását, ami a kedvezménytörvény elfogadásának határon túli jogos igényéből, és a jobboldali koalíciós kormány szakmai-politikai következetlenségeiből, szakmai hiányosságaiból, politikai manipulációiból fakadt. Az MSZP Országgyűlési Képviselőcsoportjának döntő többsége a törvényt nem kevés belső vita nyomán megszavazta, de kritikai fenntartásait, a benyújtott szocialista módosító javaslatok megalapozottságát a törvény nemzetközi hányattatásai sajnálatos módon igazolták. (ld. VI. fejezet 6. pontját) Bebizonyosodott, hogy a Velencei Bizottság által kifogásolt tételek már korábban megjelentek a magyar szocialista módosító javaslatcsomagban, vagyis az Orbán-kormány nyitottsága, normális együttműködési készsége, a szocialista módosítók támogatása révén a törvénytervezet korrigálása számos nemzetközi bonyodalomtól óvhatta volna meg a határon túli magyarság ügyét. A kötet szerkesztője ezt közvetlenül nyomon követhette az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésben, a Jürgens-jelentés vitájában 2001–2002 során.

A kötet központi része a *Magyar Optimum*, egy 21. századi magyar nemzettudat lehetséges és kívánatos formaváltozásaihoz tett ajánlat, s annak tagozati vitája, egy alternatív baloldali nemzetpolitikai koncepció kidolgozásának az igénye. A rendszerváltozást követően egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a politikai mezőben a baloldal defenzív, védekező helyzetbe szorult a nemzeti tematikában. Alapos kritikai elemzés, történeti összehasonlítás mutathatja ki, hogy a magyar szocialisták 1991-es közép- és kelet-európai programjukban

Keletről Nyugatra Európa közepén

sok tekintetben megelőzték politikai versenytársaikat, de e koncepcióból csak részben lett politikai s az nem képezte a szocialisták politikájának központi elemét. Ilyen értelemben e szellemi műhely javaslatai ritkán váltak az MSZP döntéseivé. A képlet annyiban ellentmondásosabb, hogy a tagozat vezetője 1994–1998 között államtitkárként alapvetően befolyásolta a határon túli és a hazai kisebbségpolitikai megvalósulását. A nemzeti tematika azonban csak a párt vezetőinek nemzedékváltásával, új szociáldemokrata irányváltásával, Hiller István, Gyurcsány Ferenc és Szili Katalin megjelenésével vált a magyar szocialista közbeszéd, identifikáció központi elemévé. A jövő dönti el, hogy ez mennyire lesz tartós és stratégiai változás. Megtestesül-e a napi cselekvésben, az új szocialista identitás jelképeiben, s lesznek-e hitelesítő személyiségei a mindennapokban? Közel másfél évtizedes szellemi és politikai műhelymunka után a változás akár igazolását is jelenthetné e politikai helyességének, kárpótlásul a meg nem értésekért, a politikai gáncsoskodásokért, s a tagozat félperifériális helyzetéért.

A szellemi műhelyben kiválóan felkészült, tapasztalt diplomaták, egyetemi oktatók, kisebbségi szakértők, gazdasági szakemberek tevékenykednek. Közös szellemi erőfeszítéseik lenyomatát tartja kezében az olvasó. 2004. május elsejével, Magyarországnak az Európai Unióba való felvételével lezárult a magyar külpolitika egy szakasza. Most új korszak következik a nemzetközi kapcsolatrendszerben: közép méretű uniós tagállamként el kell tudnunk sajátítani a nemzeti érdekérvényesítés gyökeresen új eszközeit. Velünk együtt egy 25 tagú, hamarosan 27 tagú erőterben kell tudnunk felmérni a magyar nemzeti érdekérvényesítés kereteit, pártközi és országok közötti koalíciók alakításában kell tevékenykednünk egy helyzetteremtő politizálás jegyében. Ez viszont már történetileg teljesen más érdekérvényesítő képességeket igényel, gyökeresen eltérő nemzeti mentalitást. A magyar baloldal szellemi műhelyeinek, köztük az MSZP Nemzetpolitikai Tagozatának is feladata mindezek végiggondolása és elemzése. Talán egyszer, egy újabb műhely-kötet alapja lehet ez.

A Közép- és Kelet-európai Tagozat (Nemzetpolitikai Tagozat) működését döntően segítette a mindenkori tagozati titkár Várfalvi Attila, Hadnagy Miklós, dr. Boros Sándor és dr. Orbán Péter, továbbá áldozatos szervező munkájával Csordás Zsuzsanna. A kötet összeállításában dr. Boros Sándornak, a szöveg gépelésében Csordás Zsuzsannának és Korom Gabriellának, a szöveg stílus és tartalmi gondozásában Peterdi Nagy Lászlónak, a szervezési munkában dr. Orbán Péternek alapvető szerepe volt.

A Táncsics Alapítvány támogatása és dr. Kecskés István végső szervezési és szerkesztési munkája nélkül ez a kötet nem jelenhetett volna meg. Köszönet valamennyiüknek.

Budapest, 2006. április 9.

Tabajdi Csaba

a tagozat elnöke, a kötet szerkesztője